

SRODSTVENI ODNOSI U ZAPADNIM (ZAPADNOEUROPSKIM)

DRUŠTVIMA

POVIJESNE I SUVREMENE PERSPEKTIVE

Martine Segalen
Département de Sociologie
Université de Paris X-Nanterre

UDK 392.3:316.185
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 20. X. 1996.

Članak prikazuje razvoj proučavanja srodstva u Francuskoj i općenito u suvremenim društvima. U prvome se dijelu evocira prijenos pojma iz antropologije, u kojoj je nastao, u sociologiju u kojoj je danas vrlo moderan. Potom članak pokazuje efikasnost srodstvenih veza u urbanim i industrijskim kontekstima i analizira njihovo ponovno otkrivanje u francuskom društvu. Problem njihove suvremene definicije vezuje se uz rasprave prvih etnologa - teoretičara, jer se srodstvo nalazi na razmeđu između biološkog i društvenog.

Kad je riječ o zapadnoeuropskim obiteljima, bilo da su povijesne ili suvremene, svaki spomen srodstva traži objašnjenje; oni među nama koji su od sedamdesetih godina istražujući ruralna i/ili urbana društva rabili taj pojam, osjećali su se kao kradljivci ili radije kao krijumčari, koji kriomice iznose određeno dobro iz kraljevstva u kojemu nisu građani 'Kraljevstva socijalne antropologije'.

Unatrag nekoliko godina legitimni se vlasnici pitaju o svojem nacionalnom bogatstvu: srodstvo više nije ono što je bilo, neupitna carska domena kanonom utvrđena za proučavanje samo onih društava koja su nazvana primitivnima, egzotičnima, neeuropskima itd. Začinje se radikalna

kritika koja, još jednom, jedne nasuprot drugima postavlja istraživače i istraživane ili, brutalnije rečeno, zapadnjake naspram drugih.

Dolazimo time do pitanja distanciranja, izsredištenja "nas" u odnosu na "njih". Moglo bi se činiti kako ponovno bavljenje tom raspravom samo dodaje još nekoliko listova tonama papira koje je ta tema već proizvela. No, suvremene društvene inovacije još neviđene u povijesti čovječanstva korisno oživljavaju to pitanje: društvene i kulturne posljedice produžavanja života; nova društvena pojava da srodstvo više ne nastaje brakom i da novi oblici sklapanja braka dovode u pitanje mehanizam transformacije ne-srodnika u srodnike po braku (budući rođaci u sljedećem naraštaju), naposljetku nove tehnike kontracepcije (sedamdesetih godina) i začeca (osamdesetih godina) koje su preokrenule dosad poznatu univerzalnu biološku činjenicu: razdvajanje seksualiteta od začeca, mogući preokret u redosljedu naraštaja.

Istraživanje zapadnih društava na području srodstva ili srodstvenih odnosa specifično je po tome što mu valja uspostaviti legitimitet. Tamo, drugdje, srodstvo i njegovo proučavanje razumljivo je samo po sebi; ovdje valja opravdati uporabu pojmova u vrlo različitim društvenim, gospodarskim i kulturnim kontekstima; valja također, čim se dotaknemo modernih, složenih, urbanih i sl. društava proizvodnju znanja dovesti u vezu s ideologijama i predodžbama.

I. SRODSTVO TAMO I OVDJE: OD SUPERIORNOSTI DO NEGACIJE, OD NEGACIJE DO VIDLJIVOSTI

Podsjetimo ukratko na povijest odnosa između proučavanja srodstva u zapadnim i nezapadnim svjetovima, ne zaboravljajući da je pogled uvijek jednako usmjeren, od "nas" prema "njima". Prvi antropolozi koji su otkrili srodstvo u različitosti sustava nazivlja okušali su se u društveno-povijesnim klasifikacijama oblika srodstva koji bi polazili od najarhaičnijih do najrazvijenijih, tj. od njih do nas. Zapadna obitelj, kako su je vidjeli Morgan, Maine i nekoliko godina kasnije Emile Durkheim implicitno se smješta u središte i na vrh evolucionističke znanstvene konstrukcije. S engleskom strukturalno-funkcionalističkom školom istraživanje srodstva dobiva središnje mjesto u antropološkim analizama koje, poimajući društveni svijet kao organski totalitet, ističu uske veze odnosno preklapanje između religijskih, političkih, gospodarskih i srodstvenih odnosa; tako ti radovi premještaju zapadna društva na ljestvici društava svijeta i, u kontrastu s "drugima" smatraju srodstvene odnose društava iz kojih su potekli antropolozi siromašnim rođacima društvenih odnosa. Preokrenuvši tezu prvih analitičara, ta druga generacija antropologa rabi Zapad kao zrcalo ispražnjeno od društvenih konstrukcija, čije se bogatstvo i složenost smještaju kod onih "tamo".

Od sedamdesetih godina više tipova kritika dodaju novu sponu složenoj povijesti srodstva kod 'njih' i kod 'nas'. Strukturalno-funkcionalističke analize britanske antropološke škole, koju predstavljaju radovi Radcliffea-Browna i Meyera Fortesa, dovedene su u pitanje već tijekom sedamdesetih. Oспоравателји su pitali može li se reći da u svakom društvu postoji područje srodstva koje određuje sustav prava i obveza. Primjerice, Edmund Leach (1961) drži nezanimljivim igre sa srodstvenim nazivljem ispražnjenim od njegova društvenog smisla. Dva još radikalnija kritičara javljaju se osamdesetih godina. David Schneider (1984) osuđuje etnocentrizam implicitan u komparativnim istraživanjima. U mjeri u kojoj se na europskom kulturnom prostoru srodstvo ukorjenjuje u biološkom, u istraživanje drugih društava prenosimo naš domorodački model. Kakva je u tom slučaju vrijednost naših usporedbi? Postoji li srodstvo na drugi način osim kao metafora? Valjalo bi, nasuprot tome, sugerira Schneider (1984):

proučiti kategorije, društvene zajednice, društvenu organizaciju i artikulaciju tih domorodačkih kategorija međusobno, pratiti njihove simbolične i društvene podjele do tamo gdje vode. Ondje gdje se kroz domenom politike, gospodarstva, odgoja, rituala i religije susreću s domenom srodstva valja ih proučiti u tim društvenim prostorima i ponovno upisati u specifičnu kulturu u kojoj se nalaze.

Druga temeljna kritika dolazi od feminističkih antropologa koji odbijaju podjelu koju je predložio Meyer Fortes razlikujući između domaće (privatne) domene u koju bi bile uključene činjenice seksualiteta, odgoja djece - prenesene u biološko - i društveno-političko-pravne domene. Te su kritike pridonijele ponovnom upisivanju domaće u općenito društveno područje (Yanagisako i Collier, 1987).

Problem "pomaka središta (décentrement) u odnosu na Zapad" (Godelier, 1993:1192) ostaje tako središtem naših razmatranja o srodstvu, bilo da je riječ o "njima", kako to pokazuju dvije nedavne kritične analize doktrina (Godelier, 1993; Zimmerman, 1993) ili o istraživanjima provedenim kod nas (de Singly, 1996; Segalen, 1993).

Paradoksalno, u trenutku u kojemu je najreprezentativniji predmet istraživanja etnološke tradicije osporavan, on prodire u analizu zapadnih (zapadno-europskih) društava, oslonjen na novi susret s poviješću, i to ne samo onaj iz razmjerno kratkoga vremena župnih i općinskih arhiva javnih službi, već i onaj s dugom povijesti, kako je pokazao Jack Goody (1985). Te studije, prvo usredotočene na istraživanje ruralnih društava, teško se otvaraju prema urbanome svijetu.

II. OTKRIĆE SRODSTVA U POVIJESNIM ZAPADNIM DRUŠTVIMA

1. Prisjetimo se ukratko nekoliko činjenica iz povijesti discipline koja proučava srodstvo u zapadnim (zapadnoeuropskim) društvima. U prvome redu ona je obilježena, i to neugodno, podjelom znanstvenoga rada između antropologije i sociologije koja je sve do osamdesetih (upravo suprotno počecima discipline) ustanovila pukotinu između dvaju područja. Određena empirijska i parsonistička (prema Parsonu) sociologija obitelji u čijem je središtu istraživanje bračnoga para i njegovih preobražaja unijela je rez između bračne jezgre utemeljene na bračnoj vezi (alliance) i skupina istoga podrijetla povezanih krvnim srodstvom (filiation) te ostatka obiteljskih veza (Segalen, 1993). J. Goody je razotkrio štete što nastaju zbog podjele između srodstva i obitelji (1994:7):

U enciklopedijama je svaka od tih tema obrađena odvojeno, jedna od antropologa, druga od sociologa što rezultira djelomičnim uvidom u stvari. Ta je situacija nastala u istraživanjima XIX. stoljeća koja su polazila od principa da u društvima arhaičnoga tipa nije postojala "obitelj"; premda danas nije prihvaćena, ta pozicija i nadalje utječe na način na koji različiti specijalisti prilaze temi. Antropolozi pridaju mnogo pozornosti preferencijalnom izboru supružnika, a malo dobi sklapanja braka; demografi proučavaju ovo posljednje u detalje, ali naginju promatranju preferencijalnih izbora - ako se njima bave - kao statističkih podataka, a ne kao normi. Sociolozi izoliraju bračnu jezgru iz mreže srodstva.

Drugo, s institucionaliziranim religijama, razvojem kapitalizma, nastankom centralizirane države koja kontrolira građane, Zapad je izumio podjelu društvenoga rada, zatočivši obitelj u biološko, seksualno, u proizvodnju i socijalizaciju djece, u emotivno povezivanje njezinih članova. Radikalno isključivanje obitelji izvan gospodarskoga polja znatno je opteretilo istraživanje srodstva. Tamo gdje su se etnolozi drugih društava okušavali pri ponovnom spajanju motrišta, sociolozi suvremenoga usitnjavali su još više svoja gledišta, razdijelivši društveno biće na niz područja koja su međusobno slabo komunicirala - posao, stanovanje, obrazovanje, slobodno vrijeme.

Ponovna integracija gospodarskoga elementa u istraživanje zapadnog srodstva postignuta je dvostrukim utjecajima: prije svega proučavanjem ruralnih društava obdarenih posjedom i zatim, u suvremenim društvima, zahvaljujući već spomenutoj feminističkoj sociologiji i antropologiji, koje su ukazale na rez koji je uveo M. Fortes, odvajanjem domaće sfere od društvene.

2. Istraživanje srodstvenih odnosa u ruralnim društvima snažno se razvilo od sedamdesetih godina zahvaljujući približavanju etnologa, povjesničara i demografa.

Francuski i europski etnolozi su isprva susreli srodstvo u selima, pod utjecajem istraživanja u neeuropskim društvima. Tu se raspolagalo određenim korpusom teorija i metoda: je li on mogao biti koristan za razumijevanje funkcioniranja seoskih društava? Naime, ne zanemarimo li razlike, etnolog se na selu nalazio u situaciji sličnoj prilikama etnologa koji proučava neeuropsko društvo, tj. ljudsku skupinu malih dimenzija koja dijeli kulturu i povijest, razmjerno odvojenu od vanjskoga svijeta, strukturiranu oko karakterističnih međuljudskih odnosa koji čine promatranje lakšim nego u složenom svemiru urbanoga svijeta. Čak i kad se ne isključi uloga širega društva (crkve, države, administracije, školstva itd.) princip srodstva i dalje strukturira društvene odnose u takvim zajednicama.

Obilaznica preko egzotičnih društava bila je, dakle, korisna zato što je potaknula istraživanja koja su otkrivala tu malo poznatu dimenziju zapadnih društava, no njezine su granice jasne. Proučavajući seljaštvo u Andaluziji etnolog Julian Pitt-Rivers (1971) pokazao je da je na svoj južnoeuropski teren pošao opremljen teorijskim teretom sâmih afrikanističkih pojmova. Može li se govoriti o skupinama s jednolinijskim računanjem podrijetla (unifiliation), o rodovima (lignages), o klanovima? Postoje li jasno razlučive skupine koje razmjenjuju žene? Ako ne, treba li zbog toga odustati od promatranja pravilnosti pri sklapanju braka, od traženja mjesta srodstva u domeni sklapanja braka?

Između neeuropskih društava (i to ne svih) i europskih ruralnih društava postoji temeljna razlika. U prvima, prava na prostor kolektivno prisvaja rod koji ga iskorištava; k tome teritorij koji ljudske skupine zauzimaju nije ni čvrsto određen ni pun ljudi. Među starim europskim seljaštvom od XIV. stoljeća demografski je pritisak prikovao populacije na prostore s gotovo stabilnim granicama, a koji su polako bivali zasićeni. Ako se kolektivno vlasništvo nad određenim zemljištem (šumama, visinskim pašnjacima, zajedničkim zemljištem za ispašu) i potvrđuje, većina obradivoga tla ili livada za ispašu vlasništvo je pojedinaca i obrađuje se u ograničenome okviru kućanstva (groupe domestique). Ako se u neeuropskim društvima društvena reprodukcija uspostavlja u kolektivnim terminima gdje se skupina mora boriti (po potrebi ratovati) protiv druge skupine da bi zaštitila svoje prostore lova, skupljanja ili obrađivanja, među europskim seljaštvom temeljno je pitanje reprodukcije individualiziranih kućanstava koja su vlasnici ili korisnici dobara zaokruženih granica.

Ukoliko se kućanstvo i poljoprivredno dobro čvrsto preklapaju utoliko je i srodstvo dvostruko prisutno u seoskom sustavu: ono određuje prava pristupa zemljištu (i druga prava koja iz njega proizlaze unutar seoske zajednice) i načine prijenosa tih dobara. Mnoga bogata istraživanja opisala su to srodstvo

pod okriljem kućanstva i temeljito ispitala načine nasljeđivanja dobara i društvene reprodukcije.

Jedna od najbogatijih tema povijesne antropologije u posljednjih dvadeset godina jest proučavanje sustava nasljeđivanja dobara. Ona se susrela s problematikom razvijenom u kontekstu neeuropskih društava.

Afrička i euroazijska društva razlikuju se po svojem načinu prijenosa dobara. U prvima, jednolinijskima, proces prijenosa je vezan uz spol: muškarci nasljeđuju muškarce, žene nasljeđuju žene. U Europi i Aziji žene nasljeđuju muškarce i obratno, što uzrokuje podjelu imanja izvan skupine s jednolinijskim računanjem podrijetla; taj je sustav J. Goody (1976) nazvao "divergentnim prijenosom".

Premda približavanje teorije nasljeđivanja, kao i teorije srodstva, između neeuropskih i seljačkih društava izgleda korisno, ono ima svoje granice. Valja uzeti u obzir europske posebnosti. Uz individualno prisvajanje dobara (nasuprot kolektivnom vlasništvu klana ili roda) to je i velika raznolikost načina nasljeđivanja koja obilježava ta društva i poziva na pokušaj sistematizacije. Mnoštvo je radova omogućilo izradu nekoliko sinteza s etnoloških, društvenopovijesnih, demografskih ili gospodarskih motrišta. Jedne naglašavaju razlike između egalitarnih i neegalitarnih sustava ukazujući na postojanje miješanih ili svakako dvosmislenih sustava (Segalen, 1987). Druge nude strukturalnu konstrukciju načina na koje se nekoga smatra rođakom i suprotstavljaju sustave sa srodstvom (à parentèle) sustavima s kućanstvima (à maison) (Augustins, 1990). Odnedavno se uzima u obzir dinamična dimenzija sustava istodobnim integriranjem demografskih promjena i načina privođenja zemljišta obradi (Derouet, 1989), ali i migracijâ koje su do danas često bile zanemarene, a koje su dodirnule sve seljačke zajednice i često omogućile, na neki način izvana, njihovo održanje u obliku za koji vidimo koliko je malo "tradicionalan" (Albera, 1994).

3. Industrijalizacija i srodstvo dugo su se činili nespojivima i autori su rado prihvaćali dramatičan opis posljedica industrijske revolucije Edwarda Thompsona (1958:416):

Svaki stadij specijalizacije i industrijske diferencijacije pogađa obiteljsku ekonomiju, remeti odnose između muža i žene, roditelja i djece, svaki put uvodeći sve naglašenije odvajanje "rada" i "života". Za to vrijeme obitelj svakoga jutra razdire tvorničko zvono.

Suprotno pretpostavkama sociologa šezdesetih godina, povijesni su primjeri pokazali ulogu institucije obitelji i srodstva pri uspostavljanju složenih pojava koje nazivamo industrijalizacijom. Čak i u najgorim uvjetima koje su nametnuli gospodarski i društveni preokreti ljudi nastoje upotrijebiti strategije koje odgovaraju njihovim interesima, a koje određuje organizacija obitelji. Od

vremena Thompsonove analize radovi društvene povijesti su pokazali društvene uporabe srodstva. Više nije riječ o društvenoj reprodukciji kućanstava kao jedinica proizvodnje, već o otporima prema prisili industrijalizacije.

Prisjetimo se, ukratko, da industrija nije počela s industrijskom revolucijom. U europskim je zemljama dugo postojala stara ruralna industrija, raspršena, smještena uz izvore energije, vodene tokove ili rudnike. Poluradnička, poluseljačka kućanstva pripadaju sredini iz koje su potekla, ona su dio lokalne zajednice i sudjeluju u njezinoj tradicionalnoj kulturi. Ta radnička obitelj s njiva nije nestala s razvojem velike industrije, već joj je nužna dopuna. Čak i u Engleskoj, sve do četrdesetih godina XIX. stoljeća, veliki dio industrijske proizvodnje dolazio je iz obiteljskih radionica. Gradovi kao Manchester i Liverpool bili su prije trgovačka raskrižja koja su udruživala mrežu sela u kojima je prevladavala manufakturna proizvodnja negoli veliki industrijski gradovi. U toj ekonomiji svi su članovi obitelji bili zaposleni. Primjerice, u dolini rijeke Meuse, mnogobrojna obrtnička kućanstva posjedovala su malu kovačnicu u kojoj je cijela obitelj bila zaposlena. Suprotno kućanstvima siromašnih seljaka koji su često slali svoju djecu u službu u druge kuće u ranoj dobi, mala djeca i tinejdžeri ostajali su na ognjištu da bi se nadoknadile slabe plaće. Održavanje te "velike" obitelji bio je način raspodjele siromaštva na veći broj osoba.

Ne može se, dakle, prihvatiti da je industrijalizacija društva dezorganizirala obiteljske odnose: to je klasični klišej koji valja ublažiti želimo li proučiti okolnosti različite od zemlje do zemlje. Znademo da su prilike bile teže i radikalnije u Velikoj Britaniji negoli u Francuskoj u kojoj je jedan značajni dio industrijske proizvodnje još kasno u XIX. stoljeću dolazio iz obiteljskih radionica raspršenih po selima gdje su obitelji i nadalje bile jedinice proizvodnje i prijenosa dobara. Ovisno o tome istražujemo li obiteljsku instituciju u kontekstu jake industrijalizacije (posebice tekstilne, koja je imala tu posebnost da je zapošljavala žene) ili protoindustrijalizacije, dobivamo vrlo različitu sliku obiteljskih odnosa.

U prvome primjeru doista nailazimo na raspadanje obiteljskih solidarnosti općenito i, napose, između naraštaja, posebno u skupinama same djece u gradovima, organizirane u grupe (*bandes*) i koja žive od vlastitih resursa (kao skupine djece u suvremenim pučkim predgrađima u Brazilu - *favelas*). Svi filantropski naponi u XIX. stoljeću sastojali su se od pokušaja da se obnove obiteljske veze, čak ne između djedova i baka i unuka, nego prije između roditelja i djece.

No istraživanja otkrivaju vrlo različitu sliku industrijalizacije. Tako se u mnogim slučajevima u kojima su tvornice regrutirale obitelji djelovanje obiteljske moći na industrijsku organizaciju ispoljavalo na više načina, primjerice u pronalaženju posla i smještaja, u moralnoj podršci u kritičnim situacijama, što je olakšavalo prilagodbu članova obitelji.

U kontekstu industrijalizacije, pružajući okvir za prilagođavanje, odnosi srodstva ublažavaju šok industrijskoga društva. Srodstvo u industrijskom društvu nije, dakle, arhaični prijenos iz ruralnoga društva, već je razvoj novih odgovora na potrebe koje nalažu nove prilike. Mreže srodstva u kontekstu industrijalizacije uokvirene su u dvostruki prostor - prostor podrijetla i dolaska. U prvome slučaju njihova je snaga vezana uz njihovu stabilnost, u drugome uz njihovu sposobnost reorganizacije u odnosu prema drugim mrežama, primjerice mrežama susjedstva.

U monoindustrijskim gradovima čija aktivnost danas pripada prošlosti srodstvo i industrija su se međusobno podupirali. Radničke obitelji bile su prave proizvodne skupine u kojima su radili svi članovi (otac, majka, djeca). Primjerice, u Normandiji je tijekom jednog stoljeća, od 1870. do 1970., tekstilna industrija grada Elbeuf funkcionirala na tim temeljima. Zapošljavajući nekoliko naraštaja obitelji, poduzeća su podupirala veliku stabilnost osoblja. U stvari zapošljavalo se prema preporuci nekoga tko je bio poznat kao dobar radnik, i recipročno, djeca su u okrilju obitelji "učila" tvornicu, svijet tekstila. Sudbina tvornice i obitelji bila je povezana zato što je svatko imao svoj račun: obitelji su si osiguravale stabilno zaposlenje i lake mogućnosti zapošljavanja, a poslodavci poslušne i sposobne radnike, u okviru paternalističke ideologije koja je povezivala ljubav prema radu i obiteljski duh.

III. ODNOSI SRODSTVA U SUVREMENIM DRUŠTVIMA

Istraživanja socijalne povijesti i antropologije provedena tijekom posljednjih 25 godina i potaknuta etnološkim radovima pokazala su kako su odnosi srodstva društveno strukturirali povijesna zapadna društva, ruralna i urbana; srodstvo je usko povezano s funkcioniranjem seljačkoga društva (prijenos dobara, brak, društvena reprodukcija); te čuva svoje društvene uporabe u radničkim zajednicama. Ostaje još pitanje je li u našim suvremenim društvima, društvima s plaćenim radom, društvima sa sve jačim tercijarnim sektorom i individualizacijom, još uvijek moguće naći manifestacije srodstva i proučiti njihove oblike i smisao. Temeljne činjenice koje, čini se, obilježavaju posljednjih trideset godina s jedne su strane, na znanstvenom planu, ponovno otkriće tih obiteljskih veza, koje zahvaljujemo preokretu u epistemološkim polazištima u sociologiji obitelji a, s druge strane, zbog dubokih društvenih, demografskih i ideoloških transformacija koje su se dogodile u zapadnim društvima ponovno oživljavanje tih veza, aktivnije nego pedesetih godina. Posve je razumljivo kako su te dvije pojave usko povezane; proizvodnja znanja i ideologije neodvojive su na području istraživanja obitelji.

:

1. Konteksti

Mentaliteti su se stubokom promijenili; nekadašnje društvo je patrijarhalno društvo u kojemu muškarci - očevi i muževi - imaju autoritet i neograničenu moć. To društvo odjeljuje spolove i približava ljude različite dobi. Stari ljudi su prisutni u kući, u selu, pri kolektivnim manifestacijama. Danas je obrnuto: spolovi su približeni, a segregacija je dobna; najmanji idu u jaslice, a stari ljudi u staračke domove. Suprotno drevnoj organskoj solidarnosti mi živimo u individualističkom društvu koje ističe prava pojedinca. Valjalo bi produbiti tu dirkhajmovsku opoziciju, no barem možemo reći da danas u redoslijedu vrijednosti prednjači valorizacija pojedinca dok je u prošlosti solidarnost među naraštajima bila, ideološki, u središtu. Odnosi srodstva i neovisnost naraštaja se dakle moraju artikulirati.

Prije demografske revolucije koja je dovela do smanjenja mortaliteta i nataliteta, naraštaji su se smjenjivali jedan za drugim dok se danas djelomično preklapaju. Da bi se proveo prijenos dobara, valjalo je čekati da otac umre ili da ga ostavi snaga. Preuzimanjem imanja ili trgovine čovjek je konačno postajao odraslim. Drugim riječima, postizanje neovisnog statusa bilo je uvjetovano smrću prethodnog naraštaja. Riječ je o kontekstu svršenog, zatvorenog i ispunjenog svijeta u kojemu osim emigracijom ili avanturom u gradu općenito nije bilo mjesta za novu proizvodnu jedinicu. Sve do pedesetih godina XIX. stoljeća vladala je snažna konkurencija unutar lokalnih društava. Nasuprot tome, današnji je svijet otvoren; to je svijet plaćenoga rada gdje svatko u načelu vrlo mlad može steći svoju neovisnost.

Nevjerojatne promjene u mortalitetu rezultirale su preokretima u dobnoj strukturi. U XVIII. stoljeću očekivano trajanje života bilo je oko 35 do 40 godina; u XX. stoljeću ono je oko 70 godina. U XVIII. stoljeću dijete je postajalo siročić bez oca i majke sa 29,5 godina, dok to danas postaje s u prosjeku navršenih 55 godina. Opći diskurs rado naginje identifikaciji drevne obitelji s "velikom" obitelji u kojoj su naraštaji zajedno obitavali pod istim krovom i u kojoj je djed posjedovao dobra, znanja i autoritet. Međutim, danas je vjerojatnost da čovjek ima žive djedove i bake mnogo veća negoli prije pedeset godina. Ne samo da su starije osobe brojnije, već su one umirovljene u dobrome zdravlju i žele i dalje djelovati: riječ je o invenciji osoba "treće dobi". Produženje trajanja života, do tada nepoznato u cijeloj povijesti čovječanstva, zahvaljujući napretku medicine preobražava obitelj: roditelji i djedovi i bake su fizički prisutni, tri ili četiri naraštaja žive simultano. Umirovljenici u trećoj dobi¹ raspolažu zdravstvenim kapitalom i dobrim mirovinama i još uvijek su zaštićeni mehanizmima socijalne države (Etat providence). Oni postaju

¹ Treća dob počinje sa 55-60 godina, nakon što ljudi odu u mirovinu, no još uvijek su dobroga zdravlja, aktivni i raspolažu svojim prihodima.

izvorom znatnih razmjena s mlađim naraštajima sve dok se taj tijek ne preokrene s dolaskom četvrte dobi² i prateće bijede.

Novi odnosi među naraštajima, koje omogućavaju demografske promjene, su tim prihvaćeniji što ideologije više uzmiču. Obitelj lišena svoje halje autoritarizma i prisilnih oblika poštovanja hit je među vrijednostima mladih. Ideju "sužene" obitelji sa smanjenim funkcijama pratio je trijumfalistički diskurs koji je državu pretvarao u zamjenu za oca, sina i skrbnika. Nismo li šezdesetih godina zbog uspostavljanja ogromnoga i velikodušnoga sustava društvene zaštite koji je trebao obitelj lišiti njezinih "tradicionalnih funkcija" potaknuli obiteljsku krizu? Djeca u škole, bolesnici u bolnice, stari ljudi u staračke domove: čemu je služila obitelj? To znači prebrzo zaboraviti da su materijalne, simbolične i društvene veze uvijek postojale ili da su se uvijek obnavljale. Ali ideologija uvijek ima sva prava, uključivo i ono da se prenosi medijima, čak i onda kad joj se zbilja opire.

Zato bi nas danas ponovno otkrivanje obiteljskih veza te slavljenje obitelji i njezinih funkcija trebalo potaknuti na oprez. Nisu li to ponovno otkrivanje i slavljenje vezani uz povlačenje socijalne države, uz uočavanje rastućega tereta starijih ljudi u zapadnim zemljama? Giovanni Sgritta (1983) je ponudio iste konstatacije glede talijanske proizvodnje znanja o talijanskoj obitelji.

2. Ponovno otkrivanje srodstvenih veza: ideologije i proizvodnja znanja

Pogledamo li istraživanja u posljednjih 25 godina, čiji broj raste u posljednjem desetljeću, ne možemo izbjeći da nas ne iznenadi promjena u istraživanim temama i rabljenim pojmovima koja je u svezi s razvojem predodžaba. Ponekad je riječ samo o krizi obitelji i multipliciraju se demografske analize pada nataliteta, porasta razvoda i tzv. monoroditeljskih obitelji; ponekad je riječ isključivo o obnovi obiteljskih vrednota: razvod je čini se nestao iz istraživačkoga krajolika i smjestio se iza mnogo pozitivnijeg aspekta "ponovno okupljenih obitelji"³; riječ je isključivo o perpetuiranju obitelji.

Zbog razloga u koje ovdje ne možemo ulaziti Francusku posebno zanimaju obiteljska pitanja; ona jedina na svijetu ima specijalizirani istraživački institut, *Institut national d'études démographiques* (INED), posvećen obitelji koja se izučava uglavnom s demografskog stajališta. Oslobodimo li se našeg etnocentrizma i prestanemo li smatrati da je francuska situacija univerzalna, mogli bismo se, kako sugerira Franz Schultheis (1995), upitati o nacionalnim ili kulturnim posebnostima tematizacije i prikazivanja obiteljskih

² Četvrta dob nastupa s opadanjem snage i fizičkom ovisnošću, ovisno o zdravlju to može biti između 75 i 85 godine.

³ Ponovno okupljene obitelji (*recompositions familiales*) su parovi i obitelji koji se oblikuju nakon razvoda (ili rjeđe smrti jednog supružnika) i koji povezuju jednog biološkog roditelja, obično majku i njezinu djecu s jednim društvenim roditeljem, obično očuhom.

institucija u znanstvenim disciplinama različitih zemalja. Pretpostavimo li da stanje znanstvenih spoznaja manje ili više vjerno odražava empirijske realnosti, ne čini se uopće pretjeranim iznijeti tezu kako su odnosi između daljih članova obitelji u suvremenoj Njemačkoj danas zaboravljeni. Misli se da u Njemačkoj nema srodstvenih veza i odbijanjem da ih se istražuje povratno se negira njihovo postojanje.

Od kraja osamdesetih u Francuskoj prisustvujemo ponovnom otkrivanju srodstvenih odnosa: predmet istraživanja "obitelj" nije više samo krhak i nestabilan par s djecom, nisu samo problemi odnosa između obitelji i posla, ulaganje u školovanje ili natalitet, već također odnosi sa skupom rođaka izvan bračne zajednice. Časopisi slave modernost obitelji i njezino bitno mjesto u društvu. Promijenile su se riječi kojima se govori o obitelji: više se ne rabi obrambeni rječnik iz sedamdesetih godina - bastion, bedem, citadela; danas se govori o otvorenoj, susretljivoj i raznolikoj sredini. U trenutku kad bi ih teret starijih osoba trebao uzdrmati, ponovno se otkriva važnost međugeneracijskih obiteljskih veza. Iza porasta nataliteta nakon II. svjetskog rata (*babyboom*) a potom njegova pada od sredine sedamdesetih godina (*babybadaboum*) dolazi do porasta broja osoba treće dobi, djedova i baka (*papyboom*) čije posljedice na nacionalnom nivou traže proizvodnju novih znanja.

3. Ipak, već sedamdesetih godina sociolozi su uočili svu važnost srodstva: Louis Roussel u pionirskoj studiji o obitelji nakon što djeca sklope brak (1976), Agnès Pitrou (1977) ili Catherine Gokalp (1978) proučavajući posjećivanje roditelja. Etnolozi su, pak, mrmrljali da se srodstvo ne može svesti na drevnu ruralnost, već da je društveni akter svoga vremena. No prisutnost srodstva u pokrajini Bretagni pripisivala se, čak i u osamdesetim godinama, lokalnoj specifičnosti, odnosno dobro poznatom arhaizmu. Srodstvo se proučavalo zajedno s neformalnim gospodarstvom i ritualima koji su također nestajali. Sljepilo je bilo način iskazivanja nemogućnosti da te stvari nastaju u modernom društvu. Kad su nacionalne ankete, koje su provele velike institucije kao INSEE (*Institut National de la Statistique*) i INED, počele pokazivati zanimanje za obitelj u širem smislu, istraživanje srodstva je ponovno dobilo legitimitet. Ako su velika istraživačka tijela posvećivala toliko sredstava rodovima i fratijama, to je značilo da oni i postoje.

Točno od 1988. godine datira objavljivanje istraživanja koja u najrazličitijim društvenim segmentima otkrivaju važnost srodstvenih veza: na području zapošljavanja i rada, stanovanja, unutar obitelji kao međusobna pomoć, simbolična podrška, razmjena (Segalen, 1993). Uporaba tih pojmova nije neutralna i sve češće pojavljivanje termina "solidarnosti" odnosi se na krizu socijalne države i socijalne zaštite. Mnoštvo istraživanja koja na osobeni način provode skupine istraživača ohrabreno je, kako smo već istaknuli, postojanjem velikih nacionalnih anketa koje vode organizacije koje su nositelji istraživačkog legitimiteta, primjerice, proširujući anketu C. Gokalp, INED vodi istraživanja o

"bližnjima i rođacima" (Bonvalet et al, 1993) koja podsjećaju na anketu koju je u INSEE proveo François Héran o društvenosti (1988). Ili, primjerice, INSEE koji predviđa istraživanja o praksama prenošenja dobara (potpuno tabuirana tema u sociologiji sve do osamdesetih) i Nacionalni fond za starosno osiguranje (*Caisse Nationale d'Assurance Vieillesse*) čiji istraživački odjel vodi anketu na nacionalnoj razini o razmjenama u okrilju obitelji s trima naraštajima (Attias-Donfut, 1995).

4. U obilju tih radova ocrtavaju se dvije sociološke mogućnosti, jedna traži da se odrede aktivni članovi srodstva, a drugu zanimaju sadržaji koje obiteljske veze prenose.

U prvoj opciji sociolozi razlikuju srodstvene odnose koji uključuju horizontalne (braća-sestre) ili dijagonalne odnose (stričevi-nećaci, tete-nećakinje) i vertikalne odnose između djedova i baka, roditelja i unuka. Istraživanja srodstva pokazuju da selektivnost daje pečat tim odnosima; aktiviraju se u razmjerno iznimnim prilikama: za obiteljskih kriza (smrt roditelja, razvod), u trenucima vezanim uz gospodarsku formalnu ili neformalnu proizvodnju (gradnja kuće, ispomoć), u obiteljskim okupljanjima radi jačanja slabih veza (slavljenja rođendana, godišnjica braka i slično). Nasuprot tome, izravni odnosi između roditelja i djece su daleko češći i održavaju se ponekad svakodneвно.

Najsuvremenija proučavanja srodstva uključuju tri područja: imovinu i nasljeđivanje, društvenost i pomoć starim osobama. Recentni radovi pokazuju sve veću važnost srodstvenih odnosa vezanih uz nasljedstvo u zapadnim društvima i istražuju nove oblike njegova prenošenja. Ono se ne odvija kao u prošlosti, odjednom, nakon smrti roditelja, već je raspršeno u vremenu: kad bi danas za započinjanje posla sin mogao računati na nasljeđe tek nakon očeve smrti i sâm bi već dosegnuo predmirovinsku dob! Prijenos nasljedstva se organizira mekanije, tijekom cijeloga životnoga ciklusa obitelji, tako što roditelji pomažu djeci dotacijama za vrijeme dugih studija, pri vjenčanju i uspostavljanju bračne zajednice te pri sukcesivnim porodicama.

Uz te fleksibilne oblike raspoređene tijekom cijeloga životnog ciklusa obitelji, nasljedstvo ponovno postaje važna pojava. Istaknimo kako se danas na spomen nasljeđivanja više nitko ne mršti dok su sedamdesetih i osamdesetih takvi iskazi bili sumnjivi u sociološkoj sredini kojom je dominirao čisti i tvrdi marksizam. Smatralo se da su naša društva društva s plaćenim radom i da ona omogućavaju slobodu pojedinca prekinuvši s njegovim podčinjavanjem ocu. Moral viših slojeva službenika, izgrađen na osobnom uspjehu, simbolično je odbijao ideju nasljeđivanja zbog odbijanja autoriteta oca. Nasljednik se asociirao uz bogate slojeve; baština se smatrala nepodnošljivim prežitkom, mrskim i odbijajućim sredstvom reproduciranja društvenih nejednakosti, itd. Danas, pak, 50% francuskih kućanstava nasljeđuju i to u svim društvenim skupinama. Ta veća ili skromnija *post-mortem* dobra pomažu mladom naraštaju (i tada kad

više nije stvarno mlad) da stekne vlasništvo nad glavnim ili sekundarnim obitavalištem. Podjela dobara, dakle, više nema sličnosti s podjelom u ruralnim društvima u kojima se radilo o dobivanju sredstava za proizvodnju. No ono što se nasljeđuje daleko je od zanemarivog, a ta pokretna i nepokretna dobra nose obilježja onih koji su ih ostavili. S kapitalom dobivenim nasljeđivanjem ne raspolaže se kao s kapitalom stečenim na tržištu. Naslijeđeni zidovi mogu biti ispunjeni obiteljskom poviješću, a predmeti poticati sjećanje i pamćenje. "Smrtni dar" implicira zadaću da ga se prihvati i ponovno prenese što kružno upisuje obiteljski život u dugo trajanje (Gotman, 1988).

Srodstvo je, dakle, ponovno povezano s imovinom, nekretnine istodobno dobivaju financijsku i simboličnu vrijednost: obiteljske kuće postaju prava središta srodstvenih odnosa.

Druga tema vezana uz srodstvo okupljena je pod nazivom "društvenost". Ona obuhvaća različite pomoći i razmjene koje su također u porastu iz raznorodnih socioloških razloga: omogućavaju ih blizina stanovanja kao i povećanje razine života starih roditelja; poteškoće uključivanja mladih u poslovno tržište; razvoj zapošljavanja žena itd. U nedavnome radu, koji uspoređuje učestalost kontakata u različitim europskim zemljama, Marzio Barbagli je pokazao prvenstvo koje u tome ima Italija (1995).

Međugeneracijska veza ponovno uspostavljena u konkretnoj pomoći i razmjenama razvija se i u mašti. Istraživala sam suvremeno oduševljenje za rekonstruiranjem genealogija koje traje otprilike dvadesetak godina. "Potrebu za precima" i "želju za djecom" valja promatrati zajedno. Čini se da modernitet ugrožava društveni kontinuitet; svatko nastoji obnoviti veze između naraštaja, osobito rekonstrukcijom genealoških stabala. U zanimanju za genealogiju crtavaju se određene konstante. Između mnoštva predaka čovjek bira one s kojima se želi identificirati. Bilo da ima oblik stabla ili gomilanja arhivskih dokumenata, crteža na računalu ili dobro oblikovanog iskaza, genealogija omogućava konstrukciju individualnog i obiteljskog identiteta. U zapisu o sjećanjima dio je autobiografskog iskaza. Genealogije tako izgledaju kao mentalne strukture sastavljene od pisanih i usmenih dijelova čija gipkost omogućava da prenose raznolike društvene predodžbe i uporabe. Rad mašte je usidren u konkretnom, u obiteljskom namještaju, u predmetima koji ukrašavaju našu svakidašnjicu, u fotografijama. Zaustavljanjem na simboličnoj dimenziji naraštaja, i na kolektivnoj i na individualnoj razini, izbjegava se redukcija prijenosa dobara isključivo na njezinu praktičnu funkciju, no i ovdje je mašta uz poteškoće izborila svoje mjesto u domeni kojom je dugo dominirao *credo* racionalnosti i zapadnoga napretka.

Naposlijetku, treće područje istraživanja suvremenoga srodstva je poma-ganje starim osobama koje se povećava s odmicanjem treće i četvrte dobi. Zajedno s državnom pomoći, rođaci se mobiliziraju radi materijalne i moralne podrške starim osobama, tim pridošlicama na sceni društvene i demografske povijesti.

Može se primijetiti u dva posljednja slučaja - društvenosti i pomoći starim osobama - da su nositelji tih društvenih veza žene. Recentni razvoj srodstvenih veza sve ih više angažira.

IV. KAKO SE MOŽE INTERPRETIRATI SNAGA SRODSTVENIH VEZA U SUVREMENIM DRUŠTVIMA?

1. Prije svega, o čemu točno govorimo kad je riječ o današnjem svijetu?

To je društvo s plaćenim radom (i, sekundarno, s nasljedstvom), društvo koje je uvelike deteritorijalizirano (premda obitelji rođaka stanuju u blizini), a ipak je srodstvo prisutno i funkcionalno. Kojoj velikoj temi istraživanja srodstva možemo pribrojiti te društvene veze? Rječniku i terminologijama srodstva? Teško, tim više što je svrha njihova izučavanja komparativna i proizlazi iz sasvim drugih pitanja nego što je analiza pojedinih društvenih skupina.

Teorijama sklapanja bračnih veza (alliance) i bračnim strategijama? I to je teško s obzirom na duboke promjene bračne institucije danas. Valja ponoviti kako bračna veza stvara srodstvo, a nebračna koliko god u svojoj svakidašnjici bila bliska braku uvijek baca sumnju na nastanak roditeljskog odnosa i podrijetlo.

Teorijama o skupinama s jednolinijskim računanjem podrijetla? Gdje su, međutim, skupine sa zajedničkim podrijetlom, ti veliki društveni skupovi koji razlikuju između rođaka i ne-rođaka i utvrđuju prava i obveze?

Unatoč tim dvojbama čini se da je ta posljednja definicija najprihvatljivija za upisivanje suvremenosti u raznolikost ljudskih društava te smo je zadržali u našim analizama. U mjeri u kojoj su seksualnost i rađanje disocirani, a biološke se i sociološke veze dopunjavaju, u skladu s anketama provedenim u Francuskoj dogovorili smo da srodstvo promatramo kao skup osoba povezanih krvnom, bračnom ili pseudobračnom vezom, koje se raspoznaju ne po zajedničkim precima, mitovima ili teritoriju, već po recipročnim pravima i obvezama u svezi upravo s odnosima koji nastaju zbog prisutnosti djece koju su sami rodili i/ili socijalizirali. To je Meyer Fortesova verzija istraživanja srodstva, prilagođena modernom društvu.

Obitelj se nastavlja i stalno ponovno potvrđuje u dugoj vremenskoj dimenziji: u trajanju životnoga vijeka i naraštaja. Zato se pojam razmjene, koji je tako često rabljen u našim istraživanjima, čini neprimjerenim, jer slabo izvještava o toj dimenziji. Stvari, dobra, usluge, pomoć, savjeti itd. što kruže među rođacima nisu ni iste veličine ni istoga sadržaja. U jednome trenutku života roditelji daju svojoj djeci koja će im vjerojatno kasnije pomoći u razdoblju njihove starosti dok će istodobno davati svojoj vlastitoj djeci. Reciprocitet impliciran u pojmu razmjene nije ni neposredan ni identičan: on je, kako je rekao Claude Lévi-Strauss, govoreći o razmjeni ženâ, generaliziran.

Bilo bi prihvatljivije govoriti o kružnim procesima (ciklusima) da ta sintagma uzima u obzir ideju odgođenog povrata i ideju normativnog očekivanja. Tako se vraćamo definiciji srodstva koju je predložio M. Fortes (1969:242): "srodstvo ujedinjava, ono stvara prava i moralne obveze kojih se ne može osloboditi". No te obveze nisu prethodno utvrđena pravila, već one daju podatan okvir koji oblikuju kulturne, društvene i gospodarske sile. Normativni je krajolik u svakoj situaciji izložen pregovorima i ako je potrebno ponovnom vrednovanju, što te veze čini tako posebnima.

2. Krvne veze nasuprot društvenim vezama

Tek što je ustanovljen i legitimiran brojnim empirijskim istraživanjima pojam srodstva u zapadnim društvima dovode u pitanje društvene promjene bračnoga modela s jedne strane, te nove predodžbe nastale manipulacijama biogenetskim inženjeringom s druge strane. U središte rasprave dolazi odnos između društvenoga i biološkoga, a analiza Davida Schneidera (1984), koji smatra da je moralna snaga krvnih veza važno obilježje europskih društava, više nije relevantna.

Nedavne rasprave o "ponovnom okupljanju obitelji" (Théry, 1987; Meulders-Klein i Théry, 1993) odnose se na traženje društvenoga mjesta novome pratitelju majke, onome tko je u svakidašnjici društveni otac djeteta, što je čest slučaj u ponovno okupljenim obiteljima. Mogu li te veze društvenoga srodstva steći "moralnu snagu krvnih veza"? Ako je odgovor potvrđan, što se događa s generacijskim vezama koje su uključene u svaki roditeljski odnos? Može li osoba u okviru ponovno okupljene obitelji izjaviti da je roditelj za nekoliko godina, a zatim napustiti to mjesto nakon raspada obitelji?

I dok se takva pitanja razvijaju kao nužna posljedica promjena u bračnim odnosima, jača biološka opsesija našega društva. Ona postavlja pitanje nastavljanja obitelji na nov način, blizak viziji D. Schneidera. Čak i ako je među rođenom djecom tek manji dio umjetno⁴ začete djece, nastojeći svim sredstvima koje nudi biološki inženjering dati "njihovo" dijete bračnome paru koji to traži, umjetna oplodnja upravo inzistiranjem na prvenstvu biološkoga snažno protresa sve ideje koje okamenjuju srodstvo. Na tom se terenu susreću antropolozi i psihoanalitičari. Glede poznate rasprave o stupnju poznavanja mehanizma oplodnje u domorodačkim populacijama Maurice Godelier je rekao (1993:1191): "seksualnost funkcionira kao trbuhozborac kroz kojega društvo govori o sebi". Geneviève Delaisi o tome kaže (1994:42): "umjetna začeca su neka vrsta rezonantne kutije jedne "povijesti", što se nalazi usred egzistencijalne krize: povijesti začeca". Inovacije u domeni začeca prijete konstrukciji naših predodžaba. Oštro kritizirajući društveno-medicinske krugove u kojima se izvode umjetna začeca, G. Delaisi podsjeća da (1994:43):

⁴ Različitim metodama umjetne oplodnje - inseminacijom, izvantjelesnom oplodnjom, zamrzavanjem i implantacijom embrija i slično.

postavljajući središnje pitanje sukcesije naraštaja ona ističu jednu opću činjenicu društva. To je pitanje koje upućuje da je nedvojbeno najpravednije govoriti o "zadaci djeteta", to je bliže istini nego uzgredna pojava "želje za djetetom" ili "plana dijete". Dijete se mora imati da bi vratio transgeneracijski dug. Također, unuka se duguje vlastitim roditeljima.

Ispravnost ovih riječi mora iznenaditi ako ne želimo uništiti zgradu univerzalnih načela na kojima počiva naš sustav srodstva.

U zaključku valja ponoviti kako je specifičnost zapadnog (zapadno-europskog) modela srodstvenih odnosa na kraju XX. stoljeća u tome da uspijeva artikulirati razmjene i neovisnost. Po tome što na njih pojedinci ili obiteljske skupine slobodno pristaju to su moderni odnosi. Ne prisustvujemo povratku na staru situaciju, situaciju društva koje je stvaralo strukturalnu ovisnost. Obitelj više ne rabi svoje članove kao čimbenike kolektivne sudbine, nasuprot tome, ona je u službi pojedinaca. Par, konstatira F. de Singly (1996:11) "naginje davanju prvenstva konstrukciji osobnoga identiteta, kako u bračnim odnosima tako i u odnosima između roditelja i djece"; on je upisan u vertikalnu obiteljsku konstelaciju snažnih veza koje kombiniraju kontinuitet i autonomiju.

(prevela Jasna Čapo Žmegač)

LITERATURA

ALBERA, Dionigi (ur.): Familles, destins, destinations. Entre portrait-robot et mosaïque, *Le Monde alpin et rhodanien* 3, 1994, str. 7-26.

ATTIAS-DONFUT, Claudine: Le double circuit des transmissions, u: C. Attias-Donfut (ur.), *Les solidarités entre générations. Vieillesse, famille, Etat*, Nathan, Paris, 1995, str. 41-79.

AUGUSTINS, Georges: *Comment se perpétuer? Devenir des lignées et destins des patrimoines dans les paysanneries européennes*, Société d'ethnologie, Paris, 1990.

BARBAGLI, Marzio: Diversités italiennes, u: M. Segalen i M. Gullestad (ur.), *La famille en Europe, parenté et perpétuations familiales*, La découverte, Paris, 1995, str. 46-61.

BONVALET, Catherine et al: Proches et parents, *Population* 1, 1993, str. 83-110.

- DELAISI, Geneviève i Pierre Verdier: *Enfant de personne*, Odile Jacob, Paris, 1994.
- DEROUET, Bernard: Pratiques successorales et rapport à la terre: les sociétés paysannes d'Ancien Régime, *Annales E. S. C.* 1, 1989, str. 173-206.
- FORTES, Meyer: *Kinship and the social order: the legacy of L. H. Morgan*, Aldine, Chicago, 1969.
- GODELIER, Maurice: L'Occident, miroir brisé. Une évaluation partielle de l'anthropologie sociale assortie de quelques perspectives, *Annales E. S. C.* 5, 1993, str. 1183-1207.
- GOKALP, Catherine: Le réseau familial, *Population* 6, 1978, str. 1077-1094.
- GOODY, Jack: *Production and Reproduction. A Comparative Study of the Domestic Domain*, Cambridge University Press, Cambridge, 1976.
- GOODY, Jack: *L'évolution de la famille et du mariage en Europe*, Armand Colin, Paris, 1985.
- GOODY, Jack: Préface au 3e tome de *Histoire de la Famille*, Livre de poche, Paris, 1994, str. 7-17.
- GOTMAN, Anne: *Hériter*, PUF, Paris, 1988.
- HERAN, François: La sociabilité, une pratique culturelle, *Economie et statistique* 216, 1988, str. 3-22.
- LEACH, Edmund: *Rethinking Anthropology*, Athlone Press, London, 1961.
- MEULDERS-KLEIN, Marie-Thérèse i Irène Théry (ur.): *Les recompositions familiales*, Fernand Nathan, Paris, 1993.
- PITROU, Agnès: Le soutien familial dans la société urbaine, *Revue française de sociologie* XVIII, 1977, str. 47-84.
- PITT-RIVERS, Julian: *People of the Sierra*, University of Chicago Press, Chicago, 1971.
- ROUSSEL, Louis: *La famille après le mariage des enfants*, Travaux et documents, Cahier # 78, INED-PUF, Paris, 1976.
- SCHNEIDER, David: *A Critique of the Study of Kinship*, The University of Michigan, Ann Arbor, 1984.
- SCHULTHEIS, Franz: Le maillon manquant: mémoire et identité familiales en Allemagne, u: M. Segalen i M. Gullestad (ur.), *La famille en Europe, parenté et perpétuations familiales*, La découverte, Paris, 1995, str. 64-74.
- SEGALEN, Martine: Famille et parenté. Perspectives de recherches en France, *Ethnologia Europaea* XVII, 1987, str. 127-137.
- SEGALEN, Martine (ur.): *Jeux de familles*, Presses du CNRS, Paris, 1991.
- SEGALEN, Martine: *Sociologie de la famille*, Armand Colin, Paris, III. izdanje, 1993.
- SGRITTA, Giovanni: Recherches et familles dans la crise de l'Etat providence, le cas italien, *Revue française des affaires sociales*, pos. br. 4 *Recherches et familles*, 1983, str. 167-172.
- DE SINGLY, François: *Le soi, le couple et la famille*, Fernand Nathan, Paris, 1996.

THERY, Irène: Remariages et familles recomposées: des évidences aux incertitudes, *L'Année sociologique* 37, 1987, str. 119-152.

THOMPSON, Edward: *The making of the English working-class*, Pantheon books, New York, 1958.

YANAGISAKO, Silvia Junko i Jane Fishburne Collier (ur.): *Gender and Kinship*, Stanford University Press, Stanford, 1987.

ZIMMERMAN, Francis: *La Parenté*, PUF, Paris, 1993.

LES RELATIONS DE PARENTE DANS LES SOCIÉTÉS OUEST- OCCIDENTALES. PERSPECTIVES HISTORIQUES ET CONTEMPORAINES

Résumé

Cet article s'intéresse au développement des études sur la parenté en France, notamment dans les sociétés contemporaines. Dans une première partie est évoqué le passage du concept de la discipline anthropologique où il est né à la discipline sociologique où il est aujourd'hui très en vogue. L'école anthropologique a longtemps considéré que dans les sociétés occidentales, la parenté se réduisait à la famille nucléaire. Il a fallu la mise en cause des théories sur la parenté dans les sociétés non occidentales dans les années 1970 et en même temps l'émergence de recherches sur le milieu rural pour que l'on prenne conscience de l'existence de systèmes de parenté dans les sociétés rurales d'Europe et notamment de France.

L'influence de Jack Goody a été particulièrement importante, et en articulation avec les travaux de démographie historique, d'histoire sociale, de l'histoire des mentalités etc. de nombreuses recherches ont mis en lumière la diversité des systèmes de parenté dans la France rurale, véritables systèmes articulant l'alliance, la résidence, la reproduction sociale et le mode de dévolution des biens.

L'article montre ensuite comment a été testée l'efficacité des liens de parenté dans les contextes d'urbanisation et d'industrialisation: ainsi les liens de parenté dont on avait dit qu'ils avaient été rompus par ces grands changements socio-économiques montrent toute leur efficacité sociale.

Les sociologues, qui étudient par définition le présent des sociétés modernes ont aussi longtemps dénié à la parenté tout rôle, limitant la famille à sa structure nucléaire et à une fonction affective. L'article montre la redécouverte des liens de filiation dans la société française. De puissantes transformations socio-démographiques mettent en effet sur le devant de la

scène sociale ces relations, étudiées souvent sous l'angle des "solidarités" familiales en relation avec les "solidarités publiques" (transferts sociaux). Après avoir décrit le contenu de ces relations, l'article s'interroge enfin sur le sens des manifestations contemporaines de la parenté. Celles-ci ne sont pas signe d'archaïsme, mais participent bien des forces sociales importantes. Le problème de leur définition contemporaine renvoie aux discussions des premiers théoriciens ethnologues, car le lien de parenté balance entre le biologique (avec les nouvelles interrogations suggérées par les procréations assistées) et le social (avec le développement des recompositions familiales). Quoi qu'il en soit de cette définition, on peut dire que les recherches en France ont montré qu'autrefois les individus étaient une ressource pour la parenté, alors qu'aujourd'hui, la parenté est une ressource pour les individus.